

СПЕЦИФІКА ПРОЯВУ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ В СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

У статті розглянуто специфіку мотиваційної сфери, розкрито особливості формування мотиваційної сфери студентів-психологів. Класифіковано групи факторів, що приводять до формування мотиваційної сфери в студентів-психологів вищого навчального закладу, та узагальнено групи емоційних порушень у студентів. Особливого значення в статті набули результати емпіричного дослідження, яке було спрямоване на діагностику специфіки прояву мотиваційної сфери в студентів-психологів вищого навчального закладу через виявлення таких особливостей: 1) мотивів до навчальної діяльності; 2) внутрішнього й зовнішнього мотиву до успіху; 3) мотивації до навчання у вищому навчальному закладі; 4) ставлення студентів до мотивації успіху та уникнення невдач; 5) самооцінки мотивації до схвалення (щирості); 6) потреби в досягненні успіху; 7) прояву щодо потреб «процес – результат, альтруїзм – егоїзм» та «праця – гроші, свобода – влада».

Ключові слова: мотиваційна сфера, мотиви, потреби, мотивація, успіх.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлюється зосередженням уваги в сучасних дослідженнях на проблемах вищого навчального закладу, що характеризується нагальною необхідністю вирішення реальних практичних проблем самопрояву мотивів у студентів до навчальної діяльності, мотивації до навчання у вищому навчальному закладі, досягнень успіху й уникнення невдач, самооцінки схвалення, форм потреб у досягненні успіху майбутньої професії.

Останнім часом у психологічній науковій літературі питанням мотивації навчальної діяльності приділяється особлива увага. Це не випадково, оскільки питання про мотиви – це фактично питання про якість навчальної діяльності. Переважання зовнішніх мотивів веде до того, що навчання набуває формального характеру, відсутній творчий підхід, самостійна постановка навчальних цілей. Відомо, що саме негативне чи байдуже ставлення до навчання може бути причиною низької успішності або неуспішності студента [4].

Сьогодні предметом обговорення фахівців у галузі освіти є, по-перше, забезпечення ефективної взаємодії учасників навчального процесу (педагогів, психологів, батьків, студентів), а по-друге, необхідність використання сучасних дидактично-психологічних принципів навчання студентів як ефективного механізму взаємодії педагога й психолога, які є активними суб'єктами, що навчають, організовують освітнє середовище та взаємодіють у ньому із суб'єктом, який навчається (студентом) [6]. Водночас проблематика роботи орієнтується на дослідження особливостей специфіки формування мотиваційної сфери в студентів в умовах вищого навчального закладу, розробку ефектив-

них психодіагностичних шляхів виявлення в студента мотивації до навчання, успіху та потреби отримання диплому про вищу освіту.

Мета статті: вивчити специфіку прояву мотиваційної сфери студентів вищого навчального закладу.

Задля її досягнення необхідно виконати такі завдання:

а) здійснити теоретичний аналіз психологічної сутності прояву мотиваційної сфери в студентів вищого навчального закладу;

б) обґрунтувати методологію та визначити психодіагностичний інструментарій щодо дослідження психологічних особливостей прояву мотиваційної сфери в студентів вищого навчального закладу;

в) емпірично дослідити прояв мотиваційної сфери в студентів вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. У ході теоретико-методологічного аналізу з'ясовано, що наукову основу дослідження становлять праці, присвячені вивченню психологічної специфіки формування мотиваційної сфери в студентів вищого навчального закладу (В. Апельт, М. Аргайла, М. Бажович, О. Леонтьєв, Б. Ломов, Т. Лях, А. Маркова, Х. Мюррей, О. Чувалова, Г. Щукина, А. Шопенгауер), та праці, присвячені теоріям мотивації (Д. Аткинсон, Дж. Адамс, Л. Виготський, Н. Власова, В. Врум, Ф. Герцберг, Б. Дадонова, Г. Келлі, О. Леонтьєв, Е. Лоулер, Д. Макклелланд, А. Маслоу, Р. Мей, Л. Портер, К. Роджерс, Ю. Роттер, Г. Хекхаузен, Н. Сімонова); стійкість до навчальної мотивації розглядалась у межах концепції (С. Бондаренко, Б. Додонова, Л. Золотих, І. Іменітова, М. Калашникова, Г. Клаус, В. Косирев, А. Маркова, Т. Платонова, Б. Савонько, О. Щекочіхін).

Отже, теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури щодо специфіки прояву мотиваційної сфери в студентів-психологів вищого навчального закладу дає змогу здійснити певні дії.

По-перше, варто розкрити особливості формування цієї сфери через такі характеристики:

1) мотивацію до навчання у вищому навчальному закладі;

2) показники до оволодіння професією студентами;

3) інтеріоризацію успіху (успіх як результат власної діяльності; успіх як психічний стан; особистий успіх; успіх – покликання; успіх як подолання перешкод) та екстеріоризацію успіху (успіх як матеріальний рівень; успіх – удача; успіх – визнання; успіх – влада);

4) рівень ризику до мотивації успіху та уникнення невдач;

5) тенденцію високої й низької потреби в досягненні успіху;

6) показники самооцінки мотивації до схвалення.

Зазначені характеристики дають можливість класифікувати та розмежувати певне ставлення до «чогось» чи «когось», яке проявляється в різноманітних емоціях. Це ставлення може бути позитивним, негативним або нейтральним.

По-друге, необхідно класифікувати групи факторів, що приводять до формування мотиваційної сфери в студентів-психологів вищого навчального закладу, на такі види:

а) зовнішні фактори (зайняття свого місця в колективі групи, отримання їх схвалення, соціальний престиж, потреба в досягненні успіхів, борг перед батьками);

б) внутрішні фактори (інтерес до пізнання чогось нового, цікавого; процес цілепокладання самого студента, його духовне зростання);

в) соціально-психологічні установки студентів (ставлення до потреб щодо навчальної діяльності);

г) ставлення до потреб успіху.

По-третє, варто класифікувати й узагальнити групи емоційних порушень у студентів, які відбуваються через такі особливості:

– низьку мотивацію до навчання;

– низькі показники до оволодіння професією студентами;

– помірно високий рівень ризику до мотивації успіху та середній рівень до уникнення невдач;

– завищені показники самооцінки.

Визначення психодіагностичного інструментарію дало змогу розробити та практично використати план емпіричного дослідження, який спрямовується на діагностику специфіки прояву мотиваційної сфери в студентів-психологів вищого навчального закладу через виявлення таких ознак:

1) мотивів до навчальної діяльності;

2) внутрішнього й зовнішнього мотиву до успіху;

3) мотивації до навчання у вищому навчальному закладі;

4) ставлення студентів щодо мотивації успіху та уникнення невдач;

5) самооцінки мотивації до схвалення (щирості);

6) потреби в досягненні успіху;

7) прояву щодо потреб «процес – результат, альтруїзм – егоїзм» та «праця – гроші, свобода – влада».

Для вирішення поставлених завдань було використано комплекс емпіричних методів, зокрема опитування, яке реалізувалося за допомогою таких методик:

– «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності» (адаптована М. Калашниковою, В. Косиревим, О. Щекочініним) – для виявлення мотивів до навчальної діяльності;

– «Методика вивчення мотивації навчання у вузі» (Т. Ільїної) – для виявлення мотивації до навчання у вищому навчальному закладі;

– «Методика вивчення мотивації успіху студентів» (розроблена Криворізьким державним педагогічним університетом) – для виявлення мотивації успіху;

– «Методика вивчення особистості на мотивацію до успіху» (Т. Елерса) – для вивчення особистості на мотивацію до успіху;

– «Методика вивчення мотивації до уникнення невдач» (Т. Елерса) – для виявлення мотивації щодо уникнення невдач;

– «Методика вивчення потреби в досягненні успіху в студентів» (Б. Орлова) – для виявлення потреби в досягненні успіху;

– «Методика вивчення самооцінки мотивації схвалення» (Д. Марлоу та Д. Крауна) – для виявлення самооцінки щодо мотивації схвалення;

– «Методика вивчення соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О. Потьомкіної) – для виявлення соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері.

Отримані в ході дослідження дані оброблялися за допомогою методів математичної статистики (для порівняння емпіричних розподілів використано порівняння зведених показників між студентами 3 та 4 курсів) з наступною якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням даних.

Власне, за методикою «Вивчення мотивів навчальної діяльності» (адаптована М. Калашниковою, В. Косиревим, О. Щекочініним) та методом письмового опитування емпірично виявлено та з'ясовано, яке рангове місце серед мотивів у студентів вищого навчального закладу посідає навчальна діяльність. Аналіз даних дозволяє констатувати на першому місці в студентів 3 курсу мотив навчальної діяльності «не хочу підводити групу», а в студентів 4 курсу – «щоб уникнути на-

рікань». Отже, можемо стверджувати про те, що в наших студентів мотиви більше стосуються потреб соціального престижу, уникнення покарань, отримання похвали тощо. Це свідчить про невеликий інтерес студентів до навчальної діяльності як пізнавальної потреби в навчанні.

За методикою «Мотивація навчання у вузі» (Т. Ільїної) ми визначили низькі показники до оволодіння професією студентами вищого навчального закладу (28%). Це говорить про невелику зацікавленість студентів в отриманні або знаходженні практичних знань.

За методикою «Мотивація успіху» (розроблена Криворізьким державним педагогічним університетом) у студентів переважає інтеріоризація успіху (успіх як результат власної діяльності, успіх як психічний стан, особистий успіх, успіх – покликання, успіх як подолання перешкод). Це дає можливість показати, що в студентів формується власна думка про свій успіх. І після усвідомлення успіху через внутрішній мотив (інтеріоризацію) мотивація успіху переходить у форму екстеріоризації (зовнішній мотив) та потребує реалізації як матеріальний рівень життя, удача, визнання та влада.

За методикою «Мотивація до успіху» (Т. Елерса) ми діагностували такі дані:

а) показник «середній рівень» у студентів 3 курсу складає 32%, а в студентів 4 курсу цей показник нижчий – 19%; знижується мотивація до успіху в студентів 4 курсу;

б) показник «помірно високий рівень мотивації» в студентів 3 курсу збільшується (59%) порівняно зі студентами 4 курсу (55%); натомість мотивація до успіху в студентів 4 курсу мала б зростати, оскільки отримання диплому та закінчення навчання у вищому навчальному закладі розпочинає новий етап у житті студентів;

в) показник «низька мотивація» в студентів 3 курсу становить 4%, у студентів 4 курсу зменшується – 2%.

Отже, дослідження показали, що студенти 3 та 4 курсів, помірно й сильно орієнтовані на успіх, віддають перевагу середньому рівню ризику. Ті ж, хто боїться невдач, віддають перевагу малому або, навпаки, занадто великому рівню ризику. Чим вищою є мотивація людини до успіху – досягнення мети, тим нижчою є готовність до ризику. І навпаки, коли в людини є висока мотивація до уникнення невдач (захист), то це перешкоджає мотиву до успіху – досягненню мети.

За методикою «Мотивація до уникнення невдач» (Т. Елерса) ми діагностували такі дані:

а) у студентів 3 та 4 курсів показник найвищого рівня мотивації до захисту є середнім: 37% та 43% відповідно;

б) показник високого рівня мотивації до захисту в студентів 4 курсу (33%) вищий, ніж у студентів 3 курсу (26%);

в) показник низької мотивації до захисту в студентів 3 курсу (25%) вищий, ніж у студентів 4 курсу (18%);

г) показник занадто високого рівня мотивації до уникнення невдач, захисту в студентів 3 курсу (12%) більший, ніж у студентів 4 курсу (6%).

Отже, це дає можливість студентам ризикувати. Натомість ті студенти, які мають високий рівень мотивації до уникнення невдач (захисту), бояться невдач і віддають перевагу малому або, навпаки, занадто великому ризику, коли невдача не загрожує престижу.

За методикою «Вивчення потреби в досягненні успіху» (Б. Орлова) ми виявили, що в студентів 4 курсу показник тенденції до високої потреби в досягненні успіху (92%) вищий порівняно зі студентами 3 курсу (68%); натомість показник тенденції низької потреби в досягненні успіху в студентів 3 курсу (32%) вищий, ніж у студентів 4 курсу (8%).

Отже, спостерігаємо тенденцію щодо високої потреби в досягненні успіху. Тобто студенти добре мотивовані на отримання знань, що спонукає їх на успіх у навчальній діяльності. У студентів 4 курсу ступінь мотивації вищий порівняно зі студентами 3 курсу. Проте це закономірно, адже студенти 4 курсу закінчують свою навчальну діяльність. Тому вони більш зібрані й мотивовані на отримання диплому про вищу освіту. Також варто зазначити, що академічні успіхи студента визначаються не лише рівнем здібностей, розвитком пізнавальних здібностей, розвитком пізнавальних інтересів, а й силою мотивації до навчання. Одним із мотивів навчання є спонукання до досягнення успіху в навчальній діяльності.

За методикою «Самооцінка мотивації схвалення» (Д. Марлоу та Д. Крауна) ми отримали такі дані:

а) студенти 3 (53%) та 4 (44%) курсів мають високий показник тенденції до високої мотивації схвалення. Це свідчить, що чим вищим є підсумковий показник, тим вищою є мотивація схвалення. І тим вища готовність студентів «прикрасити» себе, представити себе перед іншими й повністю відповідати соціальним нормам, тим вища готовність студентів до схвалення інших, пов'язана з потребою в спілкуванні;

б) показники тенденції до низької мотивації схвалення в студентів 4 курсу (56%) завищені порівняно зі студентами 3 курсу (47%). Отже, у студентів 4 курсу завищена тенденція до низької мотивації схвалення свідчить про усвідомлення себе, своїх тривог і страхів перед дорослим життям. Натомість студенти 3 курсу менш усвідомлено ставляться до себе та свого майбутнього життя, готові більше «прикрашати» себе, дотримуватись норм суспільства. Отже, маємо допустити, що в студентів завищені показники до високої й низької мотивації схвалення спостерігаються через ство-

рення в них внутрішньо особистісного конфлікту. З одного боку, вони «прикрашають» себе та вважають свою самооцінку адекватною, а з іншого – страх і тривоги за майбутнє життя знижують їх самооцінку.

За методикою «Соціально-психологічні установки особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О. Потьомкіної) ми прослідкували виразність потреб «процес – результат», «альтруїзм – егоїзм».

У студентів 3 курсу показник «процес – результат» свідчить, що студенти менше замислюються над результатом свого навчального процесу та, можливо, запізнюються зі здачею роботи. Їх процесуальна спрямованість перешкоджає їх результативності, ними більше рухає інтерес до справи, а для досягнення результату потрібно багато рутинної роботи, негативне ставлення до якої вони не можуть подолати. З іншого боку, студенти 3 курсу не дуже орієнтуються на результат своєї навчальної діяльності. У студентів 4 курсу показник «процес – результат» має близькі показники і свідчить про те, що студенти зацікавлені в процесі навчання та отриманні результату у вигляді диплому про вищу освіту.

У студентів 3 й 4 курсів показник «альтруїзм – егоїзм» свідчить про те, що вони мають невеликий показник до безкорисного прагнення у своїй діяльності на благо інших. Показник «егоїзм» у студентів 4 курсу зростає порівняно зі студентами 3 курсу. Отже, студенти більш орієнтуються на отримання диплому про вищу освіту.

За методикою «Соціально-психологічні установки особистості в мотиваційно-потребовій сфері» (О. Потьомкіної) ми простежили виразність потреб «праця – гроші», «свобода – влада».

У студентів 3 та 4 курсів показник мотиваційної потреби «праця – гроші» свідчить, що студенти готові працювати та отримувати за це невеликі кошти. Гроші в студентів належать до найнижчого показника. Це свідчить, що студенти не ставлять гроші як основний мотив свого життя.

У студентів 3 й 4 курсів показник мотиваційної потреби «свобода – влада» показує, що найвищим показником у студентів є свобода. Свобода дає студенту право вибору, бути незалежними від батьків та відчувати себе вільними. Також студенти хочуть орієнтуватися на владу – бути лідером, таким чином впливаючи на своїх друзів, суспільство.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Проведений аналіз не вичерпує всіх

аспектів проблеми щодо специфіки прояву мотиваційної сфери в студентів вищого навчального закладу. Подальша перспектива розробки окресленої теми полягає в одній із найбільш актуальних проблем сучасної освіти – побудові такого процесу навчання, який міг би бути основою формування мотиваційної сфери студентів. Формування особистості людини відбувається впродовж усього її життя, саме у вищій школі закладаються основні особисті якості фахівця, у подальшій професійній діяльності відбувається подальша «шліфовка» його як особистості. До найважливіших якостей особистості сучасного фахівця можна віднести ініціативу й відповідальність, спрямованість до новаторських рішень, потребу в постійному оновленні своїх знань.

Ми приділили особливу увагу цьому питанню, оскільки система мотивації людини, що сформувалася, здійснює великий вплив не лише на її поведінкові особливості, а й як динамічна характеристика особистості на структуру особистості людини в цілому. Отже, вирішення цих завдань дало змогу досягти поставленої мети – вивчення специфіки прояву мотиваційної сфери в студентів вищого навчального закладу.

Література:

1. Асеев В. Мотивация учебной деятельности и формирование личности / В. Асеев. – М. : Логос, 2000. – 720 с.
2. Архипова М. Проблема мотивации: прошлое и настоящее / М. Архипова // Актуальные вопросы современной психологии : матер. междунар. науч. конф. (г. Челябинск, март 2011 г.). – Челябинск : Два комсомольца, 2011. – С. 7–10.
3. Алексеева М. Мотивация учения студентов и удовлетворенность выбором вузом / М. Алексеева // Эмоциональная регуляция учебной и трудовой деятельности. – М. ; О., 1986. – С. 120–124.
4. Бакшаева Н. Психология мотивации студентов / Н. Бакшаева, А. Вербицкий. – М. : Логос, 2013. – 184 с.
5. Макклелланд Д. Мотивация человека / Д. Макклелланд. – СПб. : Питер, 2007. – 672 с.
6. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Питер, 2010. – 527 с.
7. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – СПб. : Питер ; М. : Смысл, 2003. – 860 с.

Ткаченко Н. В. Специфика проявления мотивационной сферы у студентов-психологов

В статье рассмотрена специфика мотивационной сферы, раскрыты особенности формирования мотивационной сферы студентов-психологов. Классифицированы группы факторов, приводящих к формированию мотивационной сферы у студентов-психологов высшего учебного заведения, и обобщены группы эмоциональных нарушений у студентов. Особое значение в статье получили результаты эмпирического исследования, направленного на диагностику специфики проявления мотивационной сферы у студентов-психологов высшего учебного заведения из-за обнаружения таких

особенностей: 1) мотивов к учебной деятельности; 2) внутреннего и внешнего мотива к успеху; 3) мотивации к обучению в высшем учебном заведении; 4) отношения студентов к мотивации успеха и избеганию неудач; 5) самооценки мотивации к одобрению (искренности); 6) потребности в достижении успеха; 7) проявления относительно потребностей «процесс – результат, альтруизм – эгоизм» и «труд – деньги, свобода – власть».

Ключевые слова: мотивационная сфера, мотивы, потребности, мотивация, успех.

Tkachenko N. V. Special motivation sphere psychology students

This article analyzes special motivation sphere, opens particular motivation sphere psychology students. The range of problems of the article is oriented to: research of features of specific of forming of motivational sphere for students in the conditions of higher educational establishment; development of effective diagnostics ways of exposure for the student of motivation to the studies, success and necessities of receipt of diploma about higher education. In the article the features of forming of this sphere are exposed through such descriptions: 1) motivation to the studies in institution of higher learning; 2) indexes to the capture by a profession by students; 3) level of risk to motivation of success and avoidance of failures; 4) tendency of high and subzero requirement in the achievement of success; 5) indexes self-appraisals of motivation to approval. The groups of factors that result in forming of motivational sphere for the students-psychologists of higher educational establishment are classified: a) external factors; b) internal factors; c) socially are psychological options of students; d) attitude toward the necessities of success. The groups of emotional violations are classified and generalized for students that pass through: a) subzero motivation to the studies; b) subzero indexes to the capture by a profession by students; c) mildly high level of risk to motivation of success and middle level to avoidance of failures; d) overpriced indexes of self-appraisal. Determination of tool diagnostic gave an opportunity to work out and practically use the plan of empiric research, that is sent to diagnostics of specific of display of motivational sphere for the students-psychologists of higher educational establishment through an exposure: 1) motives to educational activity; 2) of internal and external reason to success; 3) motivations to the studies in institution of higher learning; 4) relation of students in relation to motivation of success and avoidance of failures; 5) self-appraisal motivations to approval (sincerity); 6) requirements are in the achievement of success; 7) to the display in relation to necessities a "process – result, altruism – egoism" and "labor – is money, freedom – power".

Key words: motivation sphere, motive, needs, motivation, success.